

TEVFİK FİKRET VE HÜSEYİN CAVID'İN ŞİİRLERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM

Servet TİKEN*

Özet

Edebiyat metinleri arasındaki ilişkiyi konu edinen karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları, şair ve yazarların sanat algılarını belirlemede önemli katkılar sağlar. Biçim ve içerik açısından benzerlik ya da farklılıkları araştırmak metinlerin anlam dünyalarının farklı boyutlarıyla anlaşılmasına yardımcı olur. Bu tür çalışmalar, şair ve yazarların bireysel etkileşimini göstermenin yanı sıra toplumlar arasındaki ilişkileri de dikkatlere sunar. Bu yöntem doğrultusunda Türk ve Azerbaycan edebiyatının öne çıkan şairleri Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid'in şiirleri arasında bir karşılaştırma yapmak, şairlerin etkileşim aşamalarını gözler önüne serer. İki şairin şiirleri gerek biçim gerekse içerik açısından iki toplumun ortak kültürel tarihini de bir yönüyle yansıtmaya işlevi üstlenir. Bundan hareketle makalede iki şairin şiirleri arasında karşılaştırma yapılarak, hem bireysel hem de toplumsal etkileşime dikkat çekilecektir.

Anahtar Sözcükler: Karşılaştırmalı edebiyat, Türk şiiri, Azerbaycan şiiri, Tevfik Fikret, Hüseyin Cavid.

A COMPARATIVE APPROACH TO THE POEMS OF TEVFİK FİKRET AND HÜSEYİN CAVID

Abstract

The comparative studies which subject the relationship between the literary texts make a major contribution to determine the art perception of the poets and authors. It will be examined the similarities and differentness aids to understand text's sense with different aspects by the form and content. Such studies present to the attention the relationships between the societies as well as showing individual interaction between the poets and authors. It will be made a comparative study between the most known poets of Turkish and Azerbaijan literature Tevfik Fikret and Hüseyin Cavid by this method; will display the poets' interaction grades. The two poets' poems either form or content have a function of showing the common cultural history of two societies. In this study the interaction at social and individual level will be pointed out as well as comparing accordingly two poets' poems.

Keywords: Comparative literature, Turkish poetry, Azerbaijan poetry, Tevfik Fikret, Hüseyin Cavid.

Giriş: Karşılaştırmalı Edebiyat Yöntemi

Tarihsel süreç içinde uluslar gibi, ulusların ürettiği edebiyat metinleri de, birbirleriyle sürekli bir etkileşim hâlinde olur. Gerek kendi dillerinde gerekse farklı dillerdeki eserlerle alışverişe giren edebiyat metinleri, bu yolla biçim ve içerik yönünden değişme, gelişme ve çeşitlenme imkânı bulur. Edebiyat eserlerinin birbirleriyle ilişkisi, metinsel düzeyin ötesine

* Yrd. Doç. Dr.; Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, servettiken@atauni.edu.tr.

geçip kültürel, toplumsal ve siyasal açıdan çok yönlü bir etkileşim oluşturarak ulusal dil, edebiyat ve kültürlerin güçlenmesine de katkı sağlar.

Edebiyat ürünleri arasındaki etkileşim, ortaya çıkardığı ilişkiler ağıyla karşılaştırmalı edebiyat biliminin araştırma ve inceleme alanına girer. Farklı bilimsel disiplinlerdeki araştırmacıların katkılarıyla gelişen karşılaştırmalı edebiyat yöntemi, edebiyat ürünlerinin kaynağını ve gelişim sürecini tespit etme noktasında, edebiyat bilimi içinde önemli bir sahaya hizmet eder. Karşılaştırmalı edebiyat yönteminin geniş bir çerçevede uygulama alanı bulmasıyla, edebiyat bilimine hem yöntemsel bir katkı yapılır hem de ulusal edebiyatların daha geniş bir bakış açısıyla anlama ve açıklanmasına imkân sunulur.

Genel bir tanımla, “karşılaştırmalı edebiyat; analogi, akrabalık ve etkileşim bağlarının araştırılması suretiyle, edebiyatı diğer ifade bilgi alanlarına ya da zaman ve mekân içerisinde birbirine uzak ve yakın durumdaki olaylarla edebi metinleri birbirlerine yaklaştırmayı amaçlayan yöntemsel sanattır” (Rousseau ve Pichois, 1994: 182). Karşılaştırmalı edebiyatın görevi ve işlevi ise, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ve biçim açısından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar getirmektir (Aytaç, 2003: 7). Bu açıdan karşılaştırmalı edebiyat, metinleri yalnızca benzerlikler boyutuyla ele almaz, metinlerin ayırt edici özelliklerine de dikkat çeker.

Edebiyatlar arası etkileşimin kökeninin tarih öncesi devirlere kadar uzanması sebebiyle karşılaştırmalı edebiyat yaklaşımının tarihçesi daha eskilere dayandırılabilse de edebiyat alanında bir terim olarak ortaya çıkışı 19. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşir. Edebiyat öğretiminde kullanılmak üzere Fransa’da 1816 yılında yayımlanan *Cours de Littérature Comparée* (Karşılaştırmalı Edebiyat Dersleri) başlıklı bir Fransızca antoloji dizisinin “karşılaştırmalı edebiyat” ismini aldığı ortak bir kanıdır (Aydın, 2008: 18). Karşılaştırmalı edebiyatı, iki ya da daha çok edebiyat arasındaki ilişkinin incelenmesi anlamında bir terim olarak kullananlar ise 1921 yılında kurulan *Revue de littérature comparée* (Karşılaştırmalı Edebiyat Dergisi) etrafında toplanan ve başlarında en son Fernand Baldensperger’in bulunduğu Fransız karşılaştırmalı edebiyat araştırmacılarıdır (Wellek ve Warren, 2005: 32).

Edebiyat ürünleri arasındaki ilişkiyi konu edinen karşılaştırmalı edebiyatın bir bilimsel disiplin olarak gelişmesinde toplumlar arası etkileşimin önemli payı vardır. Bu doğrultuda göçler, egzotik eğilimler, sürgünler, geziler, iletişim araçları ve çeviri eserlerin katkısıyla edebiyatlar gelişme imkânına sahip olur. Aynı zamanda bir kültürün başka bir kültürü tanımasına öncülük eden etkileşimler, kültür değişmelerine zemin oluşturduğu gibi, edebiyat metinlerinin kültürel zenginlik kazanmasına da kaynaklık eder. Bu durum karşılaştırmalı edebiyat araştırma ve incelemelerinin toplumbilimsel yönüne işaret eder.

Karşılaştırmalı edebiyatın, aynı zamanda kültür ve toplum araştırması olduğu, yöneme getirilen yaklaşımlarla ifade edilir. Emel Kefeli'nin yaptığı tanımlama, yöntemin bu yönüne dikkat çeker: "Karşılaştırmalı edebiyat kültürler arası etkileşimin edebi eserlere yansıyan yönlerini araştırarak edebiyat tarihi, sosyal tarih ve kültürel değişim tarihine ışık tutmayı hedefleyen bir alandır" (Kefeli, 2006: 332). Bu doğrultuda karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları, edebiyat metninin daha geniş bir bakış açısıyla yorumlanmasına katkı sağlar.

Farklı ekollerin geliştirdiği kuramsal yöntem ve sınıflandırmalarla olgunlaşan karşılaştırmalı edebiyat bilimi için, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla ulusların duyuş ve yaşayışları bakımından birbirlerine aşina olmaları gerçeği, yeni yöntem arayışlarını getirir (Enginün, 1999: 21). Böylelikle karşılaştırmalı edebiyat, malzemesi gibi kendisi de etkileşime ve gelişime açık etkin bir yöntem olmaya devam eder.

Hüseyin Cavid'in Şiirlerinde Tevfik Fikret'in Etkisi

Türk şiirinin öne çıkan şairlerinden biri olan Tevfik Fikret ile Azerbaycan şiirinin güçlü temsilcilerinden Hüseyin Cavid'in şiirlerinin karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınması, tarihsel ve kültürel bağlara sahip iki coğrafyanın etkileşim açısından bir değerlendirilmesi sayılabilir. Şairlerin benzer ya da farklı duyarlılıklarını inceleyerek iki şairin bireysel algıları tespit edilirken nesne odaklı bir karşılaştırma yöntemi uygulanabilir. Söz konusu yöntemde öncelikli amaç, karşılaştırılan eserlerin ya da görüngülerin özdeşliğini, eşitliğini, benzerliğini ya da benzemezliğini ortaya koymaktan başka, benzerliğin ya da farklılığın nedenini açıklamaktır (Sakallı 2006: 240). İncelemede de öncelikle etki-etkileşim bağlamında iki şair arasındaki etkileşim alanının nedenleri ele alınacak, analogi, kültür değişimleri, tür-biçim, ele alınan konu ve izlekler, dil-üslup gibi unsurlar karşılaştırılacaktır. Cemal Sakallı, Fransız karşılaştırmalı edebiyat ekolünün oluşmasına öncülük eden Van Tieghem'in karşılaştırmalı edebiyatın öncelikli konusunun etki araştırması olduğu tespitini nakleder (Sakallı, 2006: 33). Bu sebeple önce iki şairin şiirleri arasındaki ilişkiyi, etkileşim bağlamında ele alarak dönemin toplumsal, kültürel ve siyasal gelişmeler ekseninde bir değerlendirme yapılacaktır.

A. İlişki-Etkileşim

Karşılaştırmalı edebiyatın ortaya çıkmasında farklı kültürleri gezip görme yoluyla tanıma, temel dayanaklardan biridir. İster gönüllü, ister zorunlu, isterse moda gereği olsun tüm seyahatler bereketli bir edebiyatın ortaya çıkmasını sağlar (Rousseau ve Pichois, 1994: 58). Bu doğrultuda şair ve yazarların doğup büyüdükleri coğrafyadan ayrılıp başka yerlere gitmeleri edebiyat metinleri arasındaki etkileşim ağını hazırlar.

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Hüseyin Cavid'in düşüncelerinin gelişmesinde, edebiyat algısının şekillenmesinde ve zenginleşmesinde böylesine bir seyahatin önemli bir etkisi vardır. Hüseyin Cavid'in gençlik döneminde yaşadığı seyahat deneyimi, bireysel ve toplumsal ölçekte bir etkileşimin ortaya çıkmasına kaynaklık eder. Bu sebeple Hüseyin Cavid'in şiirlerinin karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmasındaki hareket noktası, söz konusu ilişki çerçevesinde gelişir.

Azerbaycan edebiyatının öne çıkan şairi Hüseyin Cavid, 1882 yılında Nahçıvan'da dünyaya gelir. İlk eğitimini aile içinde alan Hüseyin Cavid 1898'de Mekteb-i Terbiye'de okuduktan sonra Tebriz'e geçerek eğitimine orada devam eder. 1903 yılında Tebriz'den Nahçıvan'a geçen şair, aynı yıl İstanbul'a gider ancak rahatsızlığı sebebiyle tekrar Nahçıvan'a döner. 1905 yılının Mayıs ayında ikinci kez gittiği İstanbul'da daha uzun süre kalır. Burada Rıza Tevfik'ten özel dersler alan ve Darülfünun'un Edebiyat şubesinde derslere devam eden Hüseyin Cavid'in İstanbul edebiyat çevresiyle iletişimi de başlar (Aslan, 1982: 628). Aydın çevresiyle irtibata geçtiği İstanbul yılları, şairin Türk ve Batı edebiyatını tanınmasına imkân sağlar.

Hüseyin Cavid, 1909 yılında ülkesine dönerek Nahçıvan, Tiflis, Gence ve Bakü'deki çalışmalarıyla edebiyata ilgisini sürdürür. Aruz vezniyle şiirler kaleme alan, yeni biçim ve konulardan yararlanan Hüseyin Cavid, ülkesinde sunduğu ürünlerle İstanbul edebiyat çevresinin etkisini devam ettirir. İlk şiir kitabı *Geçmiş Günler*'i 1913'te, ikinci şiir kitabı *Bahar Şebnemleri*'ni ise 1917'de yayımlar. Duygu ve düşüncelerini baskılara aldırış etmeksizin edebiyata taşıyan şair, Azerbaycan'da Sovyet rejiminin yapılanma sürecinde idarecilerin kendisinden istediği türde eserler vermemesi üzerine 1937 yılında Sibiry'a sürgüne gönderilir ve 20 Aralık 1941'de sürgündeyken vefat eder (Uygur, 2004: 9-10).

Hüseyin Cavid'in İstanbul yıllarında, Türk şiirinin yaşayan büyük isimlerinden biri Tevfik Fikret'tir. Hüseyin Cavid de İstanbul'da bulunduğu yıllarda Türk şiirinin güçlü şairiyle tanışma fırsatı bulur (Abbasov, 1996: 2). Hüseyin Cavid'in şiirlerindeki en dikkat çekici etkileri de Tevfik Fikret bırakır. İstanbul'da bulunduğu yıllarda sanat ve edebiyat çevresini tanıyan Hüseyin Cavid yalnızca Tevfik Fikret'le etkileşim içinde olmaz. Eğitim aldığı İstanbul'da dikkatlerini çoğaltarak geniş bir yelpazede sanat algısını geliştirir ve daha sonra şiir kitaplarına dâhil edeceği "İlm-i Beşer", "Yâd-ı Mazi" ve "Sonbaharda" adlı şiirlerini *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde yayımlayarak edebiyat çevrelerinde adını duyurmaya başlar.

Doğu ile Batı medeniyeti arasında bir sentez yapmaya çalışan Hüseyin Cavid; Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik'i özellikle ilk yıllarında örnek alır (Akpınar 1994: 64). Eserlerinde Türkiye deneyiminden izler taşıyan Hüseyin Cavid'in daha çok

tiyatrolarında Abdülhak Hamid'in, şiirlerinde ise Tevfik Fikret'in etkisi görülür (Karayev, 1998: 535). Onun eserlerinde Türk tarihinden izlere de rastlamak mümkündür. Bu bağlamda şairin İstanbul ile ilişkisi bireysel bir etkileşimin ötesine geçerek, iki toplum arasındaki kültürel etkileşimin değerlendirilmesine imkân tanır.

B. Analoji-Kültür Değişmeleri

Fransız ekolü karşılaştırmalı edebiyat yönteminin tartışmalı konularından biri, uygulamada edebiyat alanının dışına çıkılarak etnoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, politika ve tarih gibi alanların yardıma çağrılmasıdır (Aytaç, 2003. 84). Yönteme getirilen eleştirinin hareket noktası ise karşılaştırmalı edebiyat çalışmasında edebîliğin göz ardı edilmesidir. Ancak edebiyat metninin oluşumunda sayısız dışsal etkinin varlığı düşünüldüğünde, karşılaştırmalı edebiyat araştırma ve incelemelerinin metin dışı unsurlarla desteklenmesi bir ölçüde kaçınılmaz olacaktır.

Karşılaştırmalı edebiyat genelde edebiyat ürünleri üzerinde yoğunlaşmasına rağmen, zaman zaman felsefe, din, psikoloji, sosyoloji, tarih ve diğer bilimlere de dokunur. Dolayısıyla edebiyat ve diğer disiplin dalları arasındaki benzerlikler de etki ve analoji çalışmaları arasına girer (Aydın, 2008: 79). Bundan hareketle karşılaştırmaya temel olacak metinler eksene alınarak, edebiyatın varlığını sürdürdüğü ve etkileşime geçtiği toplumların kültürel değişim tarihleri de karşılaştırmalı edebiyat yönteminin öncelikleri arasında yer alır.

Akıl yürütme yöntemlerinden biri olan analoji, iki edebiyat eseri arasındaki benzerliği dayanak alarak, daha önce ortaya konulan eser hakkında verilen hükmü, sonraki için de vermektir (Karataş, 2011: 44). Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında analoji yoluyla edebiyat metinlerinin ele alınması, iki farklı toplumun yaşadığı kültürel gelişme ve değişimleri de öne çıkardığı gibi, toplumlar arasındaki kültür değişmelerini de yansıtma özelliği gösterir.

20. yüzyılın ilk yıllarında aydınların öncülüğüyle ortaya çıkan kültürel alışveriş Türk ve Azerbaycan toplumları arasında bir kültür değişmesinin zeminini hazırlar. Genel hatlarıyla kültür değişmesi; kültürel yayılma, kültürel ödünç alma ve taklit yoluyla başlar (Türkdoğan, 2007: 106). Türkiye ve Azerbaycan arasındaki kültür değişmesi, Mümtaz Turhan'ın ayrımına işaret ettiği dikkatle ifade edilirse, dayatılmış kültür değişmesiyle değil, serbest kültür değişmesi ile gerçekleşir (Turhan, 2010: 51-52). Bu noktada serbest kültür değişmeleri, edebiyat metinlerini biçim ve içerik yönüyle zenginleştirirken, karşılaştırmalı bir yaklaşıma da dayanak oluşturur.

Türk ve Azerbaycan coğrafyası arasında basın ve yayın yoluyla kurulan köprüler, edebiyatları olduğu kadar kültürleri de birbirine yaklaştırma işlevini üstlenir. Özellikle 1905

Rus ihtilali sonrasında Azerbaycan edebiyatında başlayan yenileşme süreci, büyük ölçüde aynı dönem Türkiye’de esen Meşrutiyet rüzgârlarının etkisiyle olgunlaşır.

1905 sonrasında Azerbaycan Türkleri gözlerini dünyaya çevirir. Türkiye’de de yeni gelişmelerin ortaya çıktığı dönemde, İstanbul’daki Türk aydınları, Rusya’daki Türk basınına takip ederek buradaki süreli yayınlara makaleler gönderirler. Rusya’daki Türklerin yazıları da İstanbul basınında yer bulmaya başlar. Böylelikle Türk boyları arasında tarihin hiçbir döneminde görülmeyen bir şekilde yakın bir kültür alışverişi ortaya çıkar (Akpınar, 1994: 70). Bu kültürel ortamda Azerbaycan’da yayın hayatına giren *Füyuzat* ve *Şelâle*, yeni Azerbaycan edebiyatının oluşmasını etkiler. Türkiye’de bulunduğu yıllarda Batı edebiyatı ile bağlantılı olarak dönemin edebiyatını yakından tanımış olan Hüseyin Cavid ile birlikte yeni Azerbaycan edebiyatının temsilcileri, Batı edebiyatının örneklerini de Türk edebiyatının içinde bulurlar (Kırzioğlu, 2001: 123-124).

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında Hüseyin Cavid’in de aralarında bulunduğu romantik şairler, siyasal konulardan uzak durmazlar. Hümanizm, gelecekçilik, hayalperverlik, buldukları durumdan memnuniyetsizlik, şikâyet ve isyankâr bir ruh, vatan sevgisi, Doğu ve Batı karşılaştırması, geçmişi idealize etme, kadın meselesi, dini modernize etme yönelimi, inkılâba ve bağımsızlık mücadelesine ilgi onların yaratıcılıklarında romantik bir şekilde yansır. (Mir Celal, 2000: 403-404). Toplumsal duyarlılıkların öne çıktığı bir edebiyat algısının temsilcisi olan Hüseyin Cavid’in çağdaşı romantik şairleriyle birlikte ele aldığı konular, aynı dönemde Türk edebiyatında da işlenir. Hüseyin Cavid’in de şiirlerinde sıkça yer verdiği vatan, millet ve adalet gibi kavramlar ilk şeklini İstanbul yıllarında almaya başlar (Adıgüzel, 2013: 396).

Öncülüğünü Hüseyin Cavid’in de aralarında bulunduğu şairlerin yaptığı Azerbaycan edebiyatında toplumsal konularla ilgilenme, özgürlük ve adalet gibi kavramların işlenmesi, aynı yıllarda varlığını sürdüren Türk edebiyatının da temel yönelimidir. Öyle ki, Türk edebiyatında, Hüseyin Cavid’in üzerinde etkisi olan Tevfik Fikret’e “Millet Şarkısı”nı yazdıran siyasal atmosfer, benzer bir şekilde Azerbaycan edebiyatında karşılığını bulur. Dönemin Azerbaycan şiirinde olduğu gibi Hüseyin Cavid de yoğun bir biçimde yaşadığı çağın sorunları üzerine dikkatle eğilir. Genel itibarıyla 1905 sonrası Azerbaycan edebiyatındaki özgürlük merkezli yaklaşımlar, daha önce Türk edebiyatında gerçekleşen bir olgunun Azerbaycan edebiyatında da yaşandığını gösterir.

C. Konu-İzlek

Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları en yaygın şekliyle ortak konu ve motif ağırlıklı yapılıdır (Aytaç, 2003: 87). İki şair veya yazarın eserlerinde ele aldıkları konular ve izlekler temel alınarak yapılan karşılaştırmalarla sanatsal duyarlılıklar tespit edilmeye çalışılır. Aynı zamanda ortak konu / izleklerin metinde yer almasının gerekçeleri ve işleniş farklılıkları da çalışmaların öncelikleri arasındadır. Metnin anlamsal boyutunu açıklamaya yönelik olan izlek incelemeleri, karşılaştırmalı yaklaşıma konu edilen metinlerin içerik çözümlemesinde işlevsellik sağlar.

Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid'in şiirleri konu ve izlek bakımından ele alındığında görülen ortak konu ve izlekler, şairlerin sanat duyarlılıklarını ortaya çıkarır.

İki şairin şiirlerindeki ortak izleklerden biri, hayal-hakikat çatışmasıdır. Servet-i Fünûn edebiyatının birçok ürününde yer bulan hayal-hakikat çatışmasının en dikkat çekici örneklerinden birini Tevfik Fikret "Sühâ ve Pervîn" adlı şiiriyle verir. Şiirde Sühâ hayalin, Pervîn ise hakikatin temsilcisidir. *Servet-i Fünûn* dergisinde ilk yayımlandığında "Hayal ve Hakikat" başlığını taşıyan şiirde aynı kavramlar, daha sonra ikinci bir alt başlık olur. Tevfik Fikret şiirinde hayal-hakikat çatışmasını Sühâ ile Pervîn arasındaki konuşmalarla sunar:

"Bulutlu bir semâ-yı nisan altında, sâkin ve muattar bir çam ormanı... Geniş, uzun bir yol ki döne döne, gûya araya araya mâi, durgun bir denizin leb-i reyyân-ı bî-pâyânını buluyor..."

SÜHÂ

"Müstağrak, esîrî bir tabiat... Açık sarı, uzun, târmâr saçlarının dağılıp örttüğü bayaz alnında daima bir çîn-i infîl ile ağlar gibi bakan mâi gözlerini dalların arasından karlı bir şâhika gibi görünen bulut parçasına dikmiş... Devam ile:

-Uzak değil, şu küçük zirve-i sefide kadar;

Şu parlayan tepecik yok mu? Âh bir sarsar,

Anîf sadme-i gulânesiyle bir kuvvet

Dururken öyle, habersizce, sanki bî-hareket

Alıp götürse bizi...

PERVİN

“Esmer ve nermîn câzibe-i hüsnîyle meyyâl-i huzûz bir vücûd... Parlak, mütebessim enzâr-ı tehekkümünü âşıkının solgun çehresine serpererek;

-Şâ'irâne hulyânız;

Fakat niçin? Bu mâ'îşet fenâ mı?...” (Tevfik Fikret, 2004: 263)

Hüseyin Cavid'in hayal ve hakikat karşıtlığını sunduğu şiiri ise “Bakû'de” başlığını taşır. Tevfik Fikret'in şiirinde yaptığı gibi Hüseyin Cavid de bu çatışmayı Mes'ud ve Şefika arasında geçen konuşmalarla aktarır:

“Balahanı Neft Madenleri'ne giderken Mes'ud ile Şefika arasında bir müsahabe.”

Şefika biraz hayâl-perverdir, uzakdan neft borukalarını görünce sevinerek Mes'ud'a gösterir.

Uzak, uzak, pek uzak yerde işte bir orman!

Nasıl da hoş, ne kadar şâirâne ser-istan!

Bak, işte bak nedir onlar? Ne söyledikse yalan...

MES'UD

Ne söyleyeyim, ne düşündümse hepsi neş'e-pezîr

Güzel, sevimli, fakat şâirâne bir tasvir...

Bu bir hakîkate benzer hayâl-i muzlimdir.

Ki pîş-gâh-ı nigâhında şöyle dalgalanır...” (Kırzioğlu, 1997: 35)

Hüseyin Cavid'in “Bakû'de” adlı şiiri, onun İstanbul'da bulunduğu yıllarda, dönemin egemen edebiyat algısından etkilendiğini gösterir. Servet-i Fünûn şairlerinin ve dönemin öncü şairi Tevfik Fikret'in şiirlerinde sıklıkla yer verdiği hayal-hakikat çatışması, Hüseyin Cavid'in adı geçen şiirinde kendini belli ederken, şair hayal-hakikat çatışmasının yanı sıra yoksulluğun anlatımıyla şiirine toplumsal bir görünüm verir. Bu yönüyle Hüseyin Cavid'in şiiri, hayal-hakikat çatışması temelinde izleksel bir farklılık taşır.

“Bakû'de” adlı şiirdeki bir başka etkileşimi de, Abdülhak Hâmid'in şiirine yapılan bir anıştırma açığa çıkarır. Hâmid'in, “Az çok hayâlden gelir insana tesliyet, / Hep iğbirârdır yüzü gülmez hakîkatin” (Tarhan, 1997: 160) şeklindeki mısraları, Hüseyin Cavid'in şiirinde “Hayâl içinde beşer dâimâ saâdet arar / Hakîkatin yüzü lâkin gülümsemez, ağlar” ifadeleriyle karşılık bulur. Hâmid'in “Makber'in hakikatine karşılık bir hayâl olduğunu ifade ettiği Hacle'deki

satırlar, onu ifade ettiği kadar, kendinden sonra gelen Servet-i Fünûnculara hayat anlayışı ve sanat felsefesi olur” (Törenek, 2002: 152). Bu doğrultuda Türk edebiyatında Servet-i Fünûn şairlerinde iz bırakan mısraların Hüseyin Cavid’in şiirine de yansması, izleksel etkiyi başka bir kaynakla dikkatlere sunar.

Hüseyin Cavid’in izlek bakımından karşılaştırmalı bir yaklaşıma konu olabilecek bir diğer şiiri, “Yâd-ı Mâzî”dir. Şiir, Tevfik Fikret’in hayat-ölüm karşıtlığını işlediği “Mâzi... Âti” başlıklı şiiriyle benzerlikler taşır. Tevfik Fikret şiirinde ölümü, hayatı yenilemesi işleviyle ele alır:

“Mâzî... O şimdi gölge iken şimdi zî-hayât
Bir cism olan; o şimdi ölen, şimdi canlanan
Mevcûd; evet, o dalga, o girdâb-ı hâtırat
İnsân niçin nedir?... Evet, insan ki doğmadan
Ölmekle uğraşır, ve bu takdîre katlanır,

Mâzîde bir ta’ayyünü hâiz midir?.. Hayır...” (Tevfik Fikret, 2004: 463)

Hüseyin Cavid’in “Yâd-ı Mâzî” şiirinde izlek bakımından Tevfik Fikret’in etkisi hissedilse de, her iki şairin geçmiş ve geleceğe yaklaşımları farklılık taşır. Hüseyin Cavid için gelecek karanlık bir geceyken, Tevfik Fikret için gelecek “pür seher”dir (Kırzioğlu, 1997: 12). Fikret’in şiirinde gelecek karşısında silinmesi gereken geçmiş, “varlık” kavramıyla ifade edilirken, Hüseyin Cavid’in şiirinde geçmiş, “yokluk” ile özdeşleştirilerek sunulur:

“Mâzî.. O güzel hâtıra-ı şevk ü şetâret,
Her an oluyor hâfıza pîrâ-yı tahassür
Âtî.. O karanlık gece, pür tayf-ı merâret,
Dâim eyliyor rûhumu lebrîz-i teessür.

...

Lerzân ediyor rûhumu bin dürlü mezâlim...

Efsûs... ki mâzî adem, âtî ise muzlim...” (Kırzioğlu, 1997: 39-40)

20. yüzyılın başlarında Türkiye’de ve Azerbaycan’da aydınların hemfikir olduğu konulardan biri, kız çocuklarının eğitimidir. Toplumsal gelişmenin vazgeçilmez koşulları arasında görülen konu, Tevfik Fikret’in de ilgisini çeker. Fikret’in “Mahallebim ve Mektebim” şiiri, bu ilgiyi yansıtan şiirlerdendir:

“Ninem sordu: Şermin kimi
 Çok seversin?- O, ninemi!
 -Başka? –Babamı şübhesiz,
 -Daha? İzin verirsiniz
 Sayayım: mahallebimi,
 Sütlacımı, şekerimi,
 Hep şekerlemelerimi;
 Biraz da gevrek severim...
 Fakat en çok mektebimi,
 Mektebimi pek severim...” (Tevfik Fikret, 2004: 584)

Hüseyin Cavid’in benzer bir duyarlılığı yansıttığı şiiri ise “Kız Mektebinde” başlığını taşır. Her iki şiir de karşılıklı konuşmalarla şekillendirilir ve bir kız çocuk eksene alınır. Hüseyin Cavid’in şiirinde Tevfik Fikret’in şiirinden farklı olarak inanç değerlerinin öne çıkarıldığı görülür. Tevfik Fikret’in şiiriyle büyük ölçüde yakınlık gösteren Hüseyin Cavid’in şiirinde kız çocukları için en büyük zenginliğin eğitim olduğuna işaret edilir:

“-Kuzum, yavrum! Adın nedir?
 -Gülbahar
 ...Bu dünyada senin en çok sevdiğin
 Kimdir, kuzum, söyler misin?
 -En çok sevdiğim ilkin
 O Allah ki, yeri gökü, insanları halk eyler.
 -Sonra kimler?
 -Sonra onun gönderdiği elçiler.
 -Başka sevdiklerin nasıl, yok mu?
 -Var..
 -Kimdir onlar?
 Anam, babam, muallimem, bir de bütün insanlar... (Hüseyin Cavid, 2013: 861)

Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid'in şiirlerinde karşılaştırmalı bir yaklaşıma temel olabilecek konulardan biri de kadının ele alınışıdır. İki şair de toplumların gelişmesinde kadını öne çıkarırlar, kadının eğitimi ve toplumsal hayata katılımının gerekliliğini vurgularlar. Bu doğrultuda Tevfik Fikret'in söz konusu duyarlılığını örnekleyen şiir, toplumsal hayatın vazgeçilmez bir parçası olan ancak o oranda hakir görülen kadını işlediği özellikle üçüncü bölümünde fertten cemiyete doğru açıldığı "Hemşirem İçin"dir (Erbay 2003: 63-64). Söz konusu şiir, şairin kız kardeşi ekseninde ölüm gerçeğinden yola çıkarak toplumsal duyarlılığını aktarmasıyla dikkat çekicidir:

"Elbet değil nasîbi mezellet kadınlığın,
Elbet değil melekliğin ümmîdi zulm ü şer,
Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer;
Lâkin bu gün hep onlara â'id yığın yığın
Endişeler, kederler, eziyetler, iğneler!..." (Tevfik Fikret, 2004: 471)

Hüseyin Cavid, ilk şiirlerinden ömrünün sonuna kadar kadınların serbest olması, toplumsal hayata karışması ve erkeklerle birlikte aynı hukuka sahip olmaları tezini savunur (Türkekul 1963: 35). Kadının eziyet görmesini ve toplumda yok sayılmasını insanlığın alçalmasıyla eş gören Tevfik Fikret gibi Hüseyin Cavid de, alçalmış insanlığın ancak kadınla birlikte yükselebileceği düşüncesini dile getirir. Toplumsal hayat içinde kadının hak ettiği yerde olmadığını vurgulayan şair, kadını modernleşmenin nesnesi değil, öznesi olarak görür. Bu düşüncelerle kadını etkin bir eyleyen kimliğiyle değerlendirir. Kadının yaratılışındaki yüceliği dile getiren şair, kadının toplum içindeki önemine işaret eder:

"Kadınsız ülke çabuk mahvolur, zavallı kalır.
Kadın elile fakat bahtiyar olur şu cihan,
O bir melek... onu takdis eder büyük Yaratan.
O pek sevimli, güzel, ince, nazlı bir hilkat,
Onun ayakları altındadır fakat cennet:
Kadın gülerse şu ıssız muhitimiz gülecek,
Sürüklenen beşeriyet kadınla yükselecek..." (Hüseyin Cavid, 2013: 311)

Tevfik Fikret'in toplumsal izlekli şiirleri arasında "merhamet şiirleri" dikkat çekici ölçüdedir. Bu şiirlerinden biri de büyük bir ilgi uyandıran, biçim ve içerik yönüyle François Coppée'nin etkisiyle kaleme aldığı "Hasta Çocuk"tur (Kaplan 1995: 143). Şiirde Tevfik Fikret,

dul bir kadının çocuğunun hastalığı karşısındaki çaresizliğini dile getirerek acıma hissini eksene alır. Gündelik bir yaşantının anlatımı olan şiir, karşılıklı konuşmalarla kuruludur:

“Sekiz gün oldu...

-Merak etmeyin hanım hummâ...

-Hayır, Hudâ’ya emanet, neden merak edeyim?

Fakat kuzum, ne kadar olsa ben de vâlideyim!

Sekiz gün oldu harâret devam edip duruyor,

Bakın, nabızları bî-çârenin nasıl vuruyor...” (Tevfik Fikret, 2004: 284)

Tevfik Fikret’in acıma duygusunu öne çıkardığı şiiriyle izleksel açıdan karşılaştırılabilecek Hüseyin Cavid’in şiiri ise “Öksüz Enver” başlığını taşır. Hüseyin Cavid şiirinde annesini kaybetmiş bir çocuğun öksüzlüğünü anlatarak merhamet duygusu işler. Tevfik Fikret’in şiirinde olduğu gibi bu şiir de karşılıklı konuşmalarla şekillenir. Muallimin çocuğun acısı karşısında duyarsızlığın anlatıldığı şiirde acıma duygusu böylelikle daha da derinleştirilir:

“Sekiz gün oldu ki, artık haber yok Enver’den.

O şimdi derse devam etmiyor kadıncağzın

Koşar mezârına öksüzce ağlar, inerken

Gelince hâtıra mâzî, düşüb kalır baygın...

Muallim ekşi, çatık yüzle pür ‘itâb ü gazab

Görünce Enver’i kaldırdı:

-Ey! Çocuk, bana bak!

Sen işte hangi cehennemde, söyle nerede idin?

Düşünme söyle!...

-Efendim, şey... (Kırzioğlu, 1997: 51)

Toplumsal içerikli konuları başlangıçta yaygın bir şekilde şiire taşımayan bir edebiyat algısının temsilcisi olan Tevfik Fikret’in Balıkesir depremi dolayısıyla yazdığı “Verin Zavallılara” başlıklı şiiri acıma duygusunu öne çıkarır:

“Derin, iniltili çarpıntılarla sîne-i hâk

Te’essürâtını söyler bu levh-i âlâma;

Sizin kalbiniz elbet acır, değil mi? Verin,

Verin şu dullara, yoksul kalan şu eytâma,

Verin enînine gâyet, şu bir yığın beşerin” (Tevfik Fikret, 2004: 306)

Hüseyin Cavid’in de bir felaket karşısında sessiz kalamadığı “Kars ve Oltu Etrafında Sebepsiz Olarak Alçakçasına Katl ve Yağma Edilen Mazlumlar İçin” başlığını taşıyan şiiri, Tevfik Fikret’in söz konusu şiiri ile benzer duyarlılıkta birleşir. Acıma duygusunun öne çıkarıldığı şiir, zulme karşı bir haykırıştır:

“Verin!... Verin de, evet, susturun şu feryadı,

Aman! Esirgemeyin merhametle imdadı.

Verin! Verin!.. Gözü yollarda bir yığın beşerin,

Ne hayret, ah! Esersiz mi bunca ah ü enin” (Hüseyin Cavid, 2013: 881)

Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid arasında benzerlik arz eden yaklaşımlardan biri de, sanat kavramını eksene alan şiirlerdir. Tevfik Fikret’in “La Dans Serpantin” ile Hüseyin Cavid’in “Raks” adlı şiirinde sanat karşısında duyulan izlenimlerin şiir yoluyla sunulması dikkat çekicidir. İzlediği bir dansı şiirleştiren Tevfik Fikret, böylelikle görselliği şiire taşır:

...San’at sarı, mor, penbe, yeşil, kırmızı, mâ’î

Elvân-ı zıyâ’iyyeye bir kudret-i cevân

Bahşeylerek; hepsi perîler gibi mahfî,

Mahfî ve sükûnetli adımlarla şitâbân

Etrafını birden sarıyorlar; o semâ’î

Bir tûde-i ezhâr-ı muhayyel gibi lertzân,

Lertzân ü perîşân dönüyor... Bir şeb-i sâfî

Tenvîr ediyor sanki bir âvîze-i raksân... (Tevfik Fikret, 2004: 384)

Tevfik Fikret’in şiiri gerçek bir görüntünün şiire aksettirilmesiyle, Hüseyin Cavid şiirinde rüya ve gerçek ikilemiyle görseli şiire yansıtır:

Ruhum yine lebriz-i saadet...

Ya Rab, bu ne tufan-i letafet!?

Gökten yere inmiş gibi cennet,
 Yer yer saçılır nur-i meserret
 Hep kol kola pürşevk ü şetaret
 Raks etmede -azade-i sanat-
 Ervah-i latif-i melekkıyyet

...Envare bürünmüş gibi her yer,
 Aheng-i meserretle gülümser;
 Bin naz ile her çehre-i dilber
 Arz etmede bir neşe-i diğer... (Hüseyin Cavid, 2013: 871)

İki şairin benzer algısını yansıtan bu ortaklıklar, şairler arasındaki etkileşimi sunmaları bakımından önemlidir. Benzer duyarlılıkların daha çok toplumsal konular üzerinde olması da etkileşimin temel yönünü gösterir.

D. Tür-Biçim

Karşılaştırmalı edebiyat yaklaşımlarının ilgi kurduğu alanlardan olan tür-biçim karşılaştırması, edebiyat metinleri arasındaki etkileşimi bir başka yönüyle ortaya koyar. Tür ve biçim araştırmalarıyla hem şair ve yazar hem de ulusal edebiyatlar düzeyinde gelişim ve etkileşim süreci tespit edilebilir.

Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid'in şiirleri, etkileyen ve etkilenen ekseninde, tür ve biçim yönüyle karşılaştırıldığında, Servet-i Fünûn şiirindeki yenilikçi arayışların Azerbaycan şiirine de yansıdığı görülür. Hüseyin Cavid'in etkin olduğu etkileşimle Batı edebiyatı kaynaklı yeni tür ve biçimler, Türk edebiyatı yoluyla Azerbaycan edebiyatında yer edinmeye başlar. Böylelikle Hüseyin Cavid'in şiirlerindeki etkiler, dolaylı olarak Azerbaycan şiirini Batı edebiyatıyla buluşturur.

Hüseyin Cavid'in şiirleri aracılığıyla Azerbaycan şiirinde görülen biçimsel yeniliklerden biri sone biçiminin şiirde kullanılmasıdır. İtalyan edebiyatı kaynaklı olan sone, Avrupa edebiyatlarında yaygınlık kazanmış olup 19. yüzyılın sonlarında Servet-i Fünûn şairleri tarafından Türk edebiyatına sokulan bir nazım biçimidir (Karataş, 2011: 523). Sone biçimini başarıyla uygulayan şairlerden biri de Tevfik Fikret'tir. Bu doğrultuda biçimsel bir karşılaştırmayı oluşturması açısından Tevfik Fikret'le yoğun bir etkileşime giren Hüseyin Cavid'in *Bahar Şebnemleri* şiir kitabında yer alan "Çəkinmə, Gül!.." (Hüseyin Cavid, 2002: 27)

ve *Geçmiş Günler*'de yayımladığı “Ben İsterim ki...” başlıklı şiirleri dikkat çekicidir. Hüseyin Cavid'in eserlerini yayına hazırlayan Azer Turan, 1910 yılında Bakü'de yayımlanan “Ben İsterim ki...” şiirini, şairin İstanbul'da eğitim gördüğü yıllarda yazdığını aktarır. Bu dikkat Hüseyin Cavid'in sone biçimini bir etkileşim sonucuyla gerçekleştirdiği düşüncesini güçlendirir. Şiir, şairin aynı zamanda biçimsel bir yenilik arayışı olarak değerlendirilebilir:

“Ben isterim ki, güzeller, bütün güzellikler

Uzak uzak pek uzak bir ufukta eğlensin

Uzak ve ince tebessümlerile şam ü seher

Hayata nur-i safa serpererek çiçeklensin

Güzel melekse... bulutlarda gökyüzünde yaşar:

Uzak, beşerden uzak bir muhite mail olur.

Uzak, beşerden uzak, gizli bir fezaya koşar;

Yaşar melek gibi, hoş bir hayal-i muğfil olur.

Evet, uzakta saadet var, aşka hürmet var,

Yakın zehirlidir, amma uzakta cennet var;

Uzakta var ebediyet ki, başka nimettir.

Cihanı cennete teşbih eder de bir şair,

Güzel bir afeti bazen melek sanır, sevinir,

Fakat saadeti aldanma, pek muvakkattır!” (Hüseyin Cavid, 2013: 880)

Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid'in şiirleri arasında tür açısından karşılaştırmalı bir yaklaşım, “portre şiir” temelinde de geliştirilebilir. Öyle ki, Tevfik Fikret'in en başarılı olduğu yönlerinden biri, şiirde çizdiği portrelerdir. Resim altına otuz bir şiir yazan şair, bunlardan yedisinde insanı betimler (Akay, 2007: 56). Bu şiirler şairin ressam yönünün gözlemlenmesine de imkân sunar. Kişi betimlemeleri yaptığı şiirlerinde bazen portresini şiirleştirdiği kişilerin adlarını ifade eden Fikret, bazen de isimleri belirtmeksizin kişileri betimler. Gerçek ya da

kurgusal kişilerin bedensel ve ruhsal kişiliklerini çizdiği şiirleri genel olarak “Âveng-i Tesâvir” başlığını taşır. Fikret’in bu şiirlerinden biri, “Resminin Karşısında”dır:

“Sen dâimâ önümde o taştan sükûnete
 Yaslanmış intibâh-ı samûtunla hilkate
 Bir şeyler anlatır gibi
 Durdukça, ben biraz gücenir râz-ı fitrate,
 Kükrer, ve “Ey -derim- şu ridâ-yi mükevkebi
 Örtüp kaçan bu gamlı felaketli sahneye!
 Enzâr-ı rahmetin bizi fark etmesin diye
 Saklanmak istiyorsan, emîn ol, bu nâleler
 Bir nevk-i âteşin gibi yırtar, deler, geçer...” (Tevfik Fikret, 2004: 554)

Tevfik Fikret ile öne çıkan portre şiir, Hüseyin Cavid’in de ilgisini çeker. “Bir Resim Karşısında” şiiriyle Hüseyin Cavid, bir kişiyi konu edinen ve onu betimleyen manzum portre örneği sunarken, “Âveng-i Tesâvir” şiirleriyle tür açısından yakınlık kurulmasına imkân verir:

“Hazîn bir çehre, baygın bir nazar, sûzişli bir manzar.
 Geniş bir cebhe, ulvî bir zekâ, düşkünce bir sîmâ
 Evet, düşkünce bir sîmâ; fakat pek nazlı, pek dilber...
 Benim en sevdiğim bir levha, bir tasîr-i pür ma’na

O dalgın gözlere baktıkça ruhum eyler isti’lâ;
 O gözler her bakışta fikre yüz bin remz eder imâ...” (Kırzioğlu, 1997: 45)

Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid’in konu ve izlek yönüyle benzerlik gösteren şiirlerinin aynı zamanda vezin birlikteliğine sahip olması, şiirler arasında biçimsel açıdan da bir etkileşimin söz konusu olabileceğini gösterir. Tevfik Fikret ile Hüseyin Cavid’in hayal-hakikat karşıtlığını işledikleri “Sühâ ve Pervîn” ile “Mesut ve Şefika” adıyla da anılan “Bakû’de” şiirlerinin aruz vezniyle birliktelik göstermesi, bu durumu örnekler. Her iki şiirde de aruzun mefâilün feilâtün mefâilün feilün kalıbı şairler tarafından tercih edilir. Söz konusu şiirlerdeki bu ortaklık aynı zaman da biçimsel bir etkileşimin varlığına işaret eder.

E. Söz Varlığı-Üslup

İki şair ve yazar arasında etkileşim boyutunun gözlemlenebileceği alanlardan biri de, söz varlığı ve üslup olarak öne çıkar. Şair ve yazarların kelime ve ifade şekli düzeyindeki tercihlerin ele alınması, karşılaştırmalı bir değerlendirmeye veriler sunar.

Belli ölçülerde Tevfik Fikret'in etkisinin görüldüğü Hüseyin Cavid'in şiirlerinde gerek söz ve söz grupları gerekse söyleyiş bakımından Servet-i Fünûn döneminin izlerine rastlanır. Bu durum, Hüseyin Cavid'in İstanbul yıllarında şekillenen dil ve edebiyat duyarlılığının yansıması olarak değerlendirilebilir.

Tevfik Fikret'in dili bütün Servet-i Fünûncularınki gibi halk ve aydınlar arasında konuşulmayan, yapma, mekân ve zaman dışı bir dildir (Kaplan, 1995: 224). Günlük konuşma dilinin üzerinde bir şiir dili oluşturan Tevfik Fikret'in bu tercihi bazı eleştiriler de alır. Benzer bir durumla Hüseyin Cavid de Azerbaycan'da karşı karşıya kalır. Hüseyin Cavid, daha önce Gaspıralı İsmail'in işaret ettiği, ortak dil algısının İstanbul Türkçesi ile gerçekleşebileceği düşüncesini destekler. Bu tavrıyla Sovyet yazarlardan büyük tepki gören Hüseyin Cavid, toplum düşmanlığı yapmakla suçlanır. Dil ve üslubunun Azerbaycan edebiyatına yabancı ve yapay olduğu ifade edilir (Uygur, 2004: 47).

Tevfik Fikret, şiirlerinde sembol ve mecazlara dayalı kapalı bir anlatımı tercih eder. Şairin bu yönelimini II. Abdülhamit döneminin politikalarına bağlayan görüşler sıkça ifade edilmiştir. Benzer bir algıyla Hüseyin Cavid, “gizli şiir”den büyük keyif aldığını söyler. Benimsediği dil ve üslupla ilgili olan gizli şiir ifadesinden kastettiği, sanatsal kaygıların ağır bastığı, gücünü, mazmun, hayal, imge ve simgelerden alan bir söyleyiş biçimidir Şairin üslup konusunda özellikle ilk dönem şiirlerinde belirginleşen yöneliminde, Çarlık ve Sovyet dönemlerindeki sansür politikalarının payının olduğu dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Türk edebiyatında *Servet-i Fünûn* dergisiyle arasında yakınlık kurulabilecek *Füyuzat* dergisinin yazarları gibi Hüseyin Cavid de, çoğu zaman tarihî devir ve kişiliklere yönelip hayali zaman ve mekân unsurlarına sığınarak dolaylı bir anlatım yoluna başvurmayı tek çıkar yol olarak görür (Erol, 2011: 1079-1080).

Mehmet Kaplan'ın “sıfat şairi” diye tanımladığı Tevfik Fikret şiirlerinde sıfatlara oldukça fazla yer verir. Alışılmadık ve uzun sıfat tamlamalarıyla sıra dışı anlamları şiire taşır. Hüseyin Cavid de Tevfik Fikret gibi sıfatları şiirinde dikkat çekici bir ölçüde kullanır. Şiirlerinde yoğun sıfat tercihleri, adeta Servet-i Fünûn şiiri üslubunu hissettirir. “Tîzpervâz bir firişte gibi”, “Titrek, dağımık, şuh ü füsunkâr / kumral, sarışın, dalgalı saçlar”, “Pembe, şeffaf,

ipekli bir çarşaf / Lerziş-i safvetile her sâet”, “hayal-i muğfil” ve “sahra-i hülya” gibi tamlamalar şairin sıfat kullanımını gösteren örnekler arasındadır.

Servet-i Fünûn şairlerinde ve Tevfik Fikret’te kullanım sıklığı bakımından bazı ünlem ve bağlaçlar dikkat çekici işlev üstlenir. Aşırı duyarlılığın yansıması olarak da değerlendirilen bu tutumla Tevfik Fikret şiirlerinde “ah, of, ey, ki, evet, ve” gibi ifadelere yer verir. Bu bağlamda söz konusu ünlem ve bağlaçlara Hüseyin Cavid’in şiirlerinde de sıkça rastlanır. Onun şiirlerinde bu ifadelerin kullanım sıklığı ise daha çok etkileşim düzeyiyle açıklanabilir. “Uyuyor... Of! Belâlı gönül”, “Of, yeter bir daha vurulmaz artık”, “Evet acizlerin cezası budur”, “Hürriyet? Ah, o bence fakat tatlı bir hayal”, “Ey neşveli, ey işveli ümmid / Lanet sana, ey afet-i cavid”, “Düşündüm ki, emel çemenpazarında”, “Düşündüm ki, ömrün ilk baharında”, gibi mısraları şairin dikkat çekici ölçüde kullandığı ünlem ve bağlaçları örnekler.

Tevfik Fikret’in üslubunda öne çıkan kullanımlardan biri de zamir tercihleridir. Zamirleri heyecan unsuru ve müzikal özellikleri nedeniyle çok kullanan şair, ben zamirine şiirlerinde sıklıkla yer verir. Şiirinde ben, bir benlikten çok, kendi çevresi ve kendi yaşam öyküsüdür (Törenek, 2001: 24). Tevfik Fikret’in sıkça kullandığı ben zamiri, Hüseyin Cavid’in şiirlerinde de öne çıkar. Hüseyin Cavid’in şiirlerinde ben, hem çevresini gözlemleyen bir özne hem de duyarlılığını ve iç dünyasını sunan bir işlevle belirir. “Ben isterim ki, güzeller, bütün güzellikler / Uzak uzak, pek uzak bir ufukta eğlensin”, “Ben niçin mest-i aşk-ı yar oldum? / Bu ne hülya ki, ben düçar oldum? / Ben niçin böyle dilfigar oldum?”, “Ben isterim o tarâvetle dâimi yaşamak” şeklindeki mısralar, Hüseyin Cavid’in şiirlerindeki ben zamirini kullanımı örnekler. Beni şiirinde sıkça kullanan şairin ondan daha fazla yer verdiği zamir ise sen zamiridir. Bu da iki şair arasındaki zamir tercihindeki farklılığı gösterir.

Hayal ve sembollerle duygu ve düşüncelerini ifade eden Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid’in şiirlerindeki dil ve üslup yakınlığı, aynı zamanda iki toplumun kültürel yakınlığını gözler önüne serer.

Sonuç:

Edebiyat metinlerinin karşılıklı ele alınarak değerlendirilmesi temeline dayanan karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları, inceleme ve araştırmaya dayalı yönüyle, türlere kuramsal bir yaklaşım getirmenin yanı sıra edebiyat tarihine de katkı sağlar. Böylelikle karşılaştırmalı edebiyat, farklı bilimsel disiplinlerin yardımıyla, metinlerin kaynaklarının ve gelişim süreçlerinin açıklanmasında dayanak oluşturur.

Tarihsel süreç içinde Türkiye ve Azerbaycan edebiyatları, belli ölçülerde yakın ilişkiler geliştirebilmiş edebiyatlardır. Ortak dil, kültür ve tarih mirası etkileşimin gelişmesinde

belirleyici olduğu gibi, şair ve yazarları yönlendiricidir de. Bir süre İstanbul'da yaşayan, burada Türk şair ve yazarlarla da temasa geçen Azerbaycan edebiyatının öne çıkan şair ve dram yazarı Hüseyin Cavid'in ülkesine döndükten sonra verdiği edebiyat ürünlerinde bu yılların etkisi görülür.

Hüseyin Cavid'in şiirleri, İstanbul'da bulunduğu yıllarda tanıma fırsatı bulduğu Tevfik Fikret'in şiirleriyle karşılaştırmaya zemin hazırlayacak nitelikler barındırır. Öyle ki, Türk şiirinde çağdaş ve kendisinden sonra gelen birçok şair için esin kaynağı olan Tevfik Fikret, Hüseyin Cavid'i de etkiler. Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid'in şiirleri karşılaştırmalı bir yaklaşıma konu edildiğinde, daha çok toplumsal konularda belirginlik kazanan izleksel birliktelikler; kadın, eğitim, yoksulluk ve merhamet duygusu gibi başlıklarla ortaya çıkar. Biçimsel etkileşimin görüldüğü ve üslup bakımından da yakınlık gösteren şiirler, iki şair arasındaki ilişkiyi dikkatlere sunar.

Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid ekseninde yapılan karşılaştırma, iki edebiyatın başka şair ve yazarlarını da kapsayan karşılaştırmalı yaklaşımlarla zenginleştirildiğinde, dil, kültür ve tarih birlikteliğine sahip ortak bir coğrafyanın kültürel gelişim tarihine ışık tutabilecektir.

Kaynaklar

- ABBASOV, İ. (1996). Hüseyin Cavid'in Şiir Dünyası. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 2, 1-15.
- ADIGÜZEL, S. (2013). Hüseyin Cavid'in Şiir Dünyasına Bir Bakış. *Türk Dünyasını İşıqlandıranlar: M. Akif Ersoy*, Bakı: Azerbaycan: Hüseyin Cavid Qafqaz Üniversitesi, 395-399.
- AKAY, H. (2007). *Yeni Türk Şiirinin Kurucularından Tevfik Fikret*. İstanbul: 3 F Yayınevi.
- AKPINAR, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ASLAN, H. (1982). Doğumunun Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle Hüseyin Cavid İztiyaplı Dönemin Çilekeş Şâiri. *Türk Kültürü*, 232, 625-635.
- AYDIN, K. (2008). *Karşılaştırmalı Edebiyat -Günümüz Postmodern Bağlamında Algılanışı-*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- AYTAÇ, G. (2003). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları.
- ENGİNÜN, İ. (1999). *Mukayeseli Edebiyat*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERBAY, E. (2003). *Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatında Aruz Arayışları*. Erzurum: Aktif Yayınları.
- EROL, A. (2011). Modern Azerbaycan Edebiyatının Kuruluş Yıllarında Türkçe Mes'elesi. *Turkish Studies*, 6(1), 1071-1087.
- Hüseyin Cavid, (2013). *Eserleri, (haz. Azer Turan)*, İstanbul: Küsena Yayınları.
- Hüseyin Cavid, (2002). *Bahar Şəbnəmləri-İblis-Peyğəmbər*. Bakı: Turan Nəşrlər Evi.
- KAPLAN, M. (1995). *Tevfik Fikret -Devir-Şahsiyet-Eser-*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARATAŞ, T. (2011). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Sütun Yayınları.

- KARAYEV, Y. (1998). Hüseyin Cavid. *DİA* C. 18, 534-536.
- KEFELİ, E. (2000). *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*. İstanbul: Kitabevi.
- KIRZOĞLU, B. (1997). *Hüseyin Cavid Geçmiş Günler İnceleme ve Çevriyazı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- KIRZIOĞLU, B. (2001). Hüseyin Cavid ve İki Şiiri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16, 121-143.
- Mir Celal - HÜSEYNOV F. (2000). *XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı*. (haz. Kemal Yavuz, Erol Ülgen). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- ROUSSEAU, A. M. ve PICHOS C. (1994). *Karşılaştırmalı Edebiyat*. (çev. Mehmet Yazgan). İstanbul: MEB Yayınları.
- SAKALLI, C. (2006). *Karşılaştırmalı Yazınbilim ve Yazınsalarasılık / Sanatsalarasılık Üzerine*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- TARHAN, A. (1997). *Bütün Şiirleri 2*. (haz. İnci Enginün). İstanbul: Dergâh Yayınları
- Tevfik Fikret, (2004). *Bütün Şiirleri*. (haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin). Ankara: TDK Yayınları
- TÖRENEK, M. (2001). *Servet-i Fünun Şiiri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayını.
- TÖRENEK, M. (2002). Abdülhak Hâmid'in Şiirinde Ben'in Görünümü. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 20, 145-157.
- TURHAN, M. (2010). *Kültür Değişmeleri -Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik-*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, O. (2007). *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- TÜRKEKUL, M. H. (1963). *Azerbaycan Türk Şairi Hüseyin Cavid -Doğumunun Seksen Yılığının Münasebetiyle-*. İstanbul: Azerbaycan Gençlik Derneği Yayınları.
- UYGUR, E. (2004). *Hüseyin Cavid Edebi Faaliyetleri ve Topal Teymur Piyesi*. Ankara: Buluş Tasarım ve Matbaacılık.
- WELLEK, R. ve WARREN, A. (2005). *Edebiyat Teorisi*. (çev. Ömer Faruk Huyugüzel) İzmir: Akademi Kitabevi.